

Smala schakt vid Riddartorget i Uppsala

Smala schakt vid Riddartorget i Uppsala

Arkeologisk schaktningsövervakning
L1941:2293
Fjärdingen 1:17, Fjärdingen 24:1
Uppsala kommun
Uppland

Anna Ölund

Upplandsmuseets rapporter 2021:20

ISSN 1654-8280

FOTO DÄR EJ ANNAT ANGES: Anna Ölund

BEARBETNING AV FOTON: Anna Ölund

BEARBETNING AV PLANER: Anna Ölund

OMSLAGSBILD: F1 glassigill från 1743

GRANSKNING: Hans Göthberg

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© UPPLANDSMUSEET, 2021

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

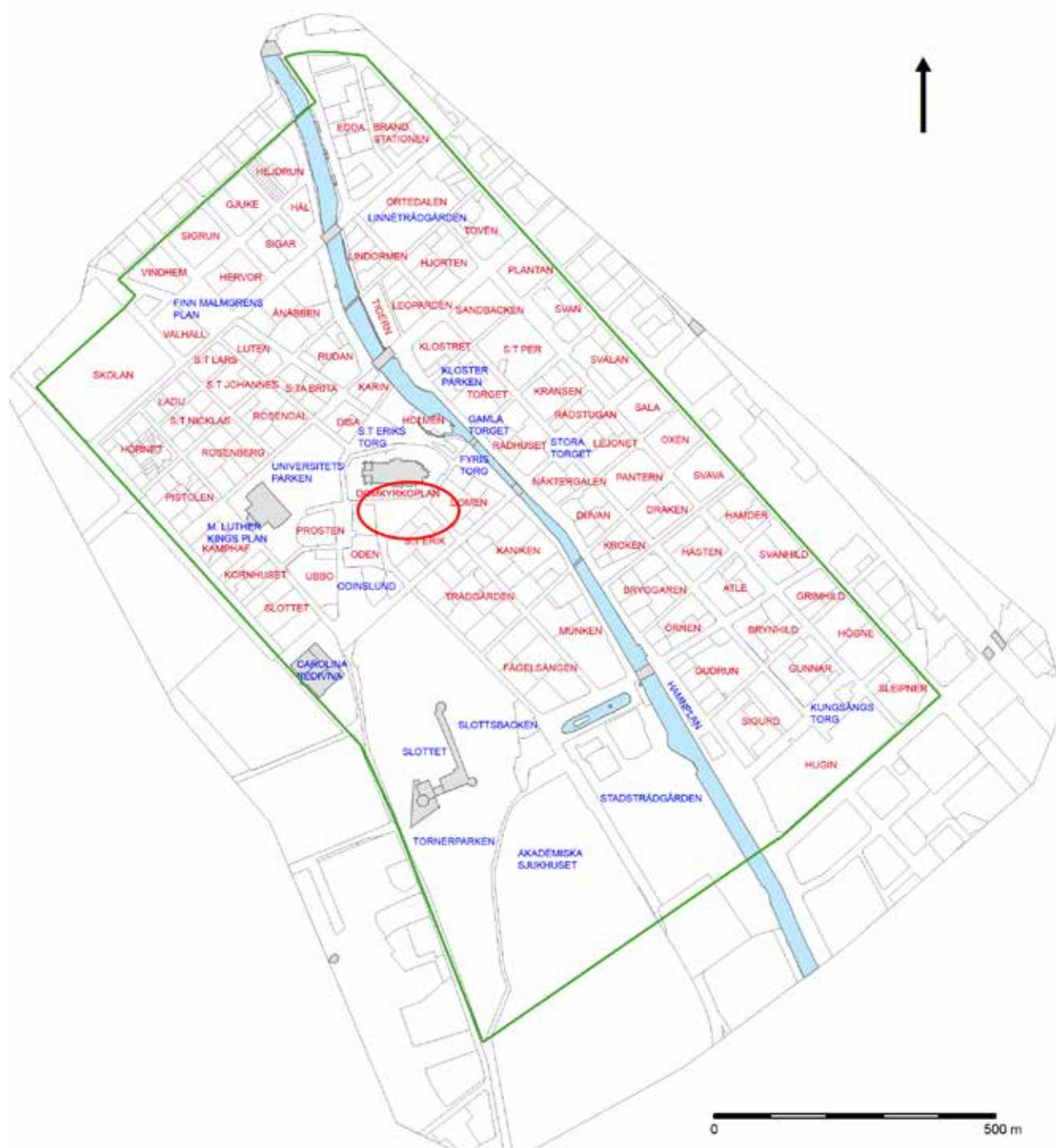
Innehåll

Sammanfattning	6
Bakgrund	7
Tidigare undersökningar	9
Syfte, metod och genomförande	9
Undersökingsresultat.....	10
Schaktsträcka A.....	10
Schaktsträcka B	11
Schaktsträcka C	12
Fynd.....	13
Administrativa uppgifter	14
Referenser	15

Sammanfattning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi genomförde en schaktningsövervakning vid Riddartorget under augusti 2021 med anledning av nedläggning av nya markkablar från Valvgatan till Dekanhuset. Schaktet var endast 0,4-0,5 m brett och grävdes till

0,35-0,4 m djup. Det berörde redan tidigare grävda eller omrörda massor varför det arkeologiska resultatet var magert. Vid Dekanhuset påträffades ett fåtal fynd varav ett glassigill daterat 1743.

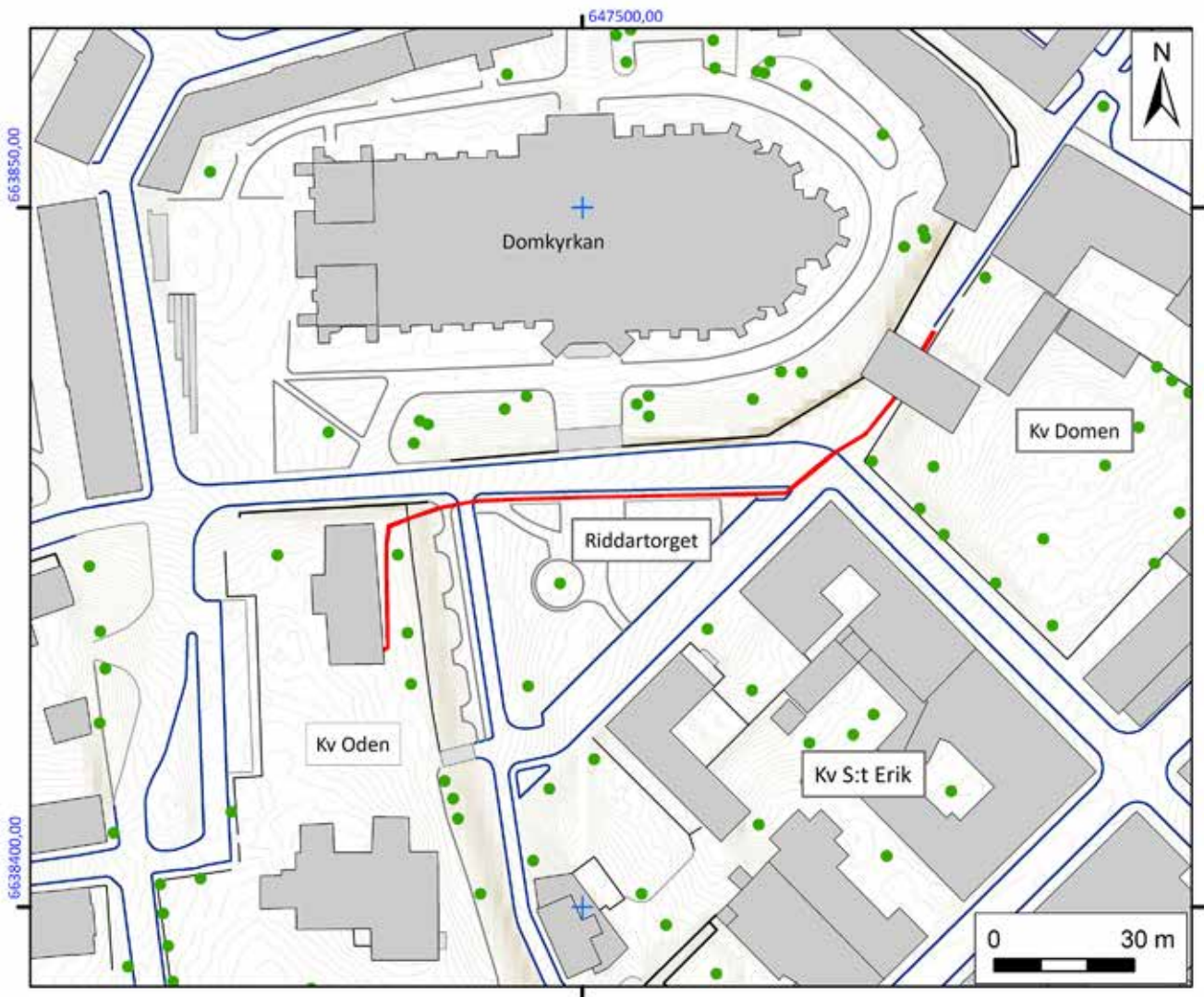

Figur 1. Uppsala stad med kvarters- och platsnamn. Grön linje anger begränsning för fornlämning L1941:2293. Platsen för den aktuella undersökningen är markerad med röd cirkel.

Bakgrund

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi har under augusti 2021 genomfört en schaktningsövervakning vid Riddartorget i centrala Uppsala. Anledningen till arbetet var markarbeten vid dragnings av markkabel från Valvgatan till Dekanhuset. Beställare var Skanova AB och arbetet gjordes efter Länsstyrelsens beslut 431-2844-2021. Schakten övervakades av Anna Ölund och Joakim Kjellberg från Upplandsmuseet.

Schaktningsövervakningen berörde främst Riddartorget, vilket är ett trekantigt torg, söder om domkyrkan i kilen mellan kvarteret S:t Erik och kvarteret Oden (figur 2). Biskopsgatan löper mellan torget och domkyrkan och mellan kvarteret Oden med Dekanhuset och Helga Trefaldighetskurkan löper en fortsättning av Ingmar Bergmansgatan.

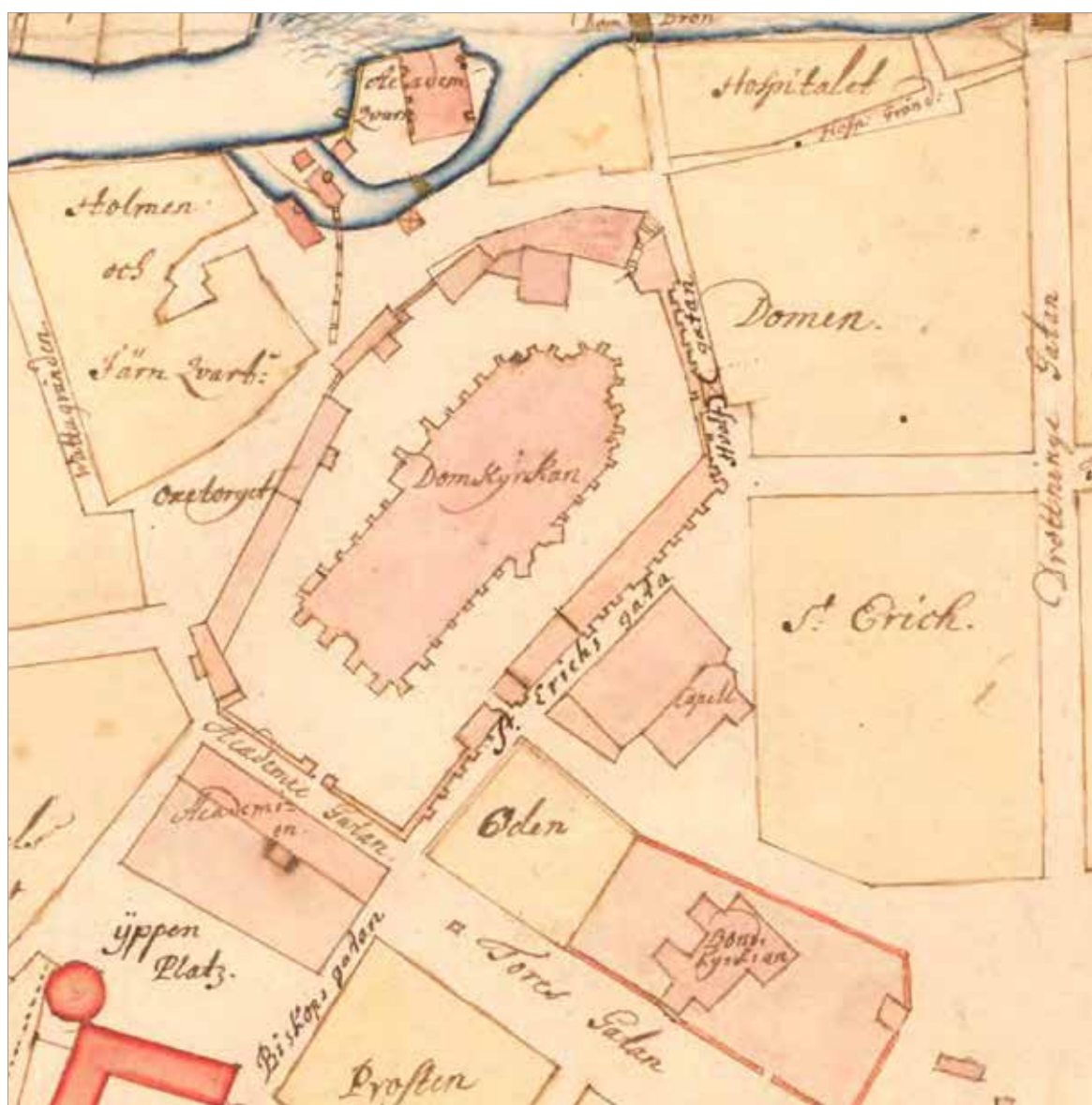
Figur 2. Översiktlig plan över domkyrkoområdet med kvarters- och platsnamn. Aktuell schakt markerat med rött. Träd markerat med gröna punkter. Höjdkurvor med 0,1 m ekvidistans. Sweref 99 TM. Skala 1:1500.

Mot torget vetter baksidan av Dekanhuset (Julin-sköldska huset) uppfört på 1740-talet. I byggnadens norra del finns betydande rester av ett äldre hus och Dekanhusets källare är från ett medeltida hus. På denna plats uppfördes 1452 en kanikgård på en äldre källare. Sannolikt ingick marken i den kungliga donationen till domkyrkan i slutet av 1200-talet (Carlsson 2010, s 359).

Riddartorget skapades på 1700-talet då det medeltida S:t Eriks kapell och skola revs efter att byggnaderna skadats i 1702 års stadsbrand. Dessförinnan var torget bebyggt och Biskopsgatan smalare än idag (figur 3). Höjdskillnaden mellan det lågt liggande torget och det högre liggande Dekanhuset

och domkyrkan är sannolikt resultatet av omfattande utfyllnader på domkyrkoplatån under tidig medeltid till 1200-talets senare del.

S:t Eriks kapell som legat på Riddartorget var en 33 m lång och 10 m bred gotisk tegelbyggnad med masverksfönster. Sakristian låg på kapellets södra sida. Det första omnämnandet som troligen syftar till denna byggnad är från 1278 och kapellet har troligen från början varit ett träkapell som sedan byggts om (Carlsson 2010, s 379 - 397). Skolan, invid kapellet på dess norra sida omnämns för första gången 1301 i ett testamente (Carlsson 2010, s 315). Kapellet och den intilliggande skolan finns med på regleringskartan 1643.

Figur 3. Utsnitt av 1702 års karta över domkyrkoområdet. På nuvarande Riddartorget ses S:t Eriks kapell och den intilliggande skolan. LMS B70-1:12.

Tidigare undersökningar

De arkeologiska undersökningar som företagits runt om Riddartorget har till övervägande del varit mindre schaktningsövervakningar samt en forskningsundersökning. Den senaste i raden av schaktningsövervakningar gjordes i slutet av 2020 då elkabel grävdes ned längsmed Trädgårdsgatan, Valvgatan och i kanten av Riddartorget. Inget av arkeologiskt intresse observerades i de grunda schakten (Upplandsmuseet skrivelse 304-2020). På Riddartorget har byggnadslämningar från vad som tolkats som sakristian till S:t Eriks kapell samt en källare intill denna undersökts vid flera tillfällen; 1962, 1981 och 1995 (Carlsson 2010, s 544 ff). En forskningsundersökning i syfte att klarlägga mer om byggnadslämningarna efter S:t Eriks kapell genomfördes på Riddartorget under 2004. Undersökningen utfördes inom ramen för Huseliusprojektet med personal från Upplandsmuseet (Carlsson 2006). Vid undersökningen lokaliserades kapellets norra mur i den västra delen av koret ca 0,5 m under marken, samt delar av olika golvnivåer. Muren var bevarad till 2,5 m höjd och var ca 1,5 m bred. Söder om muren påträffades lämningar efter en hypocaust eller likande uppvärmningsanläggning. Fyndmaterialet utgjordes av formtegel, delar av gravar, byggnads- och kistspik enstaka keramikskärvor och en schaktpjäs. Vidare påträffades en nedgrävning för en järnbandsförsedd kista där fragment av järnbanden fanns kvar med kistan grävts upp, troligen någon gång under 1500-talet (Carlsson 2010, s 553 ff).

Vid norra delen av Riddartorget mot Biskopsgatan påträffades i ett kabelschakt 1993 en tegelmur vilken tolkats ha ingått i Uppsalas medeltida skola. Ett kolprov från anläggningen av muren har daterats till 1211–1293 (1 sigma) (Anund 1994).

Dekanhuset i kvarteret Oden har varit föremål för ett flertal arkeologiska insatser och murverksdokumentationer genom åren, som främst berört husets källare samt ytor nära husets fasad. En murverksdokumentation från 1936–37 fastslog att medeltida murverk fanns bevarat ända upp till tredje fönsterraden i byggnadens nordvästra hörn (Carlsson 2010, s 567). Rester i form av murar efter det medeltida hus som föregått Dekanhuset samt om och tillbyggnader av detta påträffades 2005 samt 2007 (Kjellberg 2007).

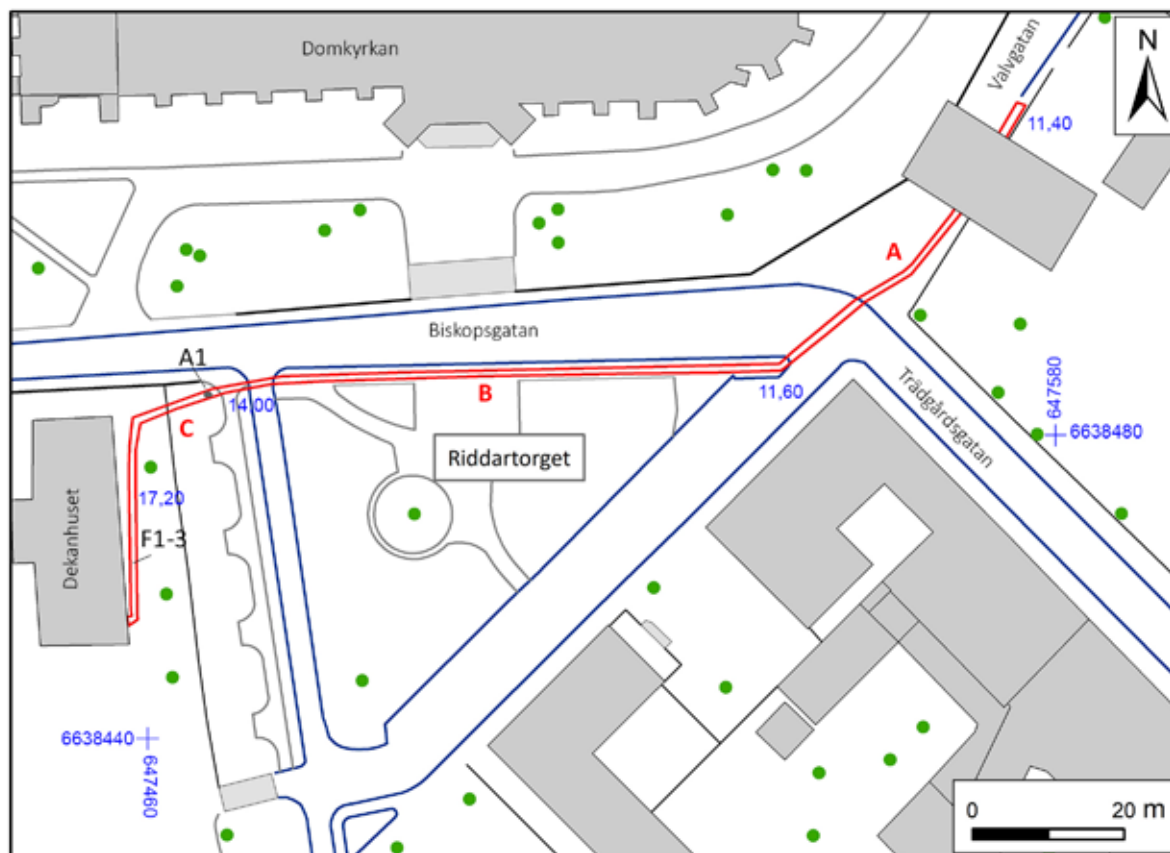
I Biskopsgatan norr om Dekanhuset påträffades en tegelugn 1943 när terrassmuren mellan gatan och byggnaden skulle anläggas. Resterna efter ugnen mätte ca 11×3 m (Sundquist 1953, s 365ff).

Syfte, metod och genomförande

Syftet med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera berörda delar av eventuella kulturlager och konstruktioner. Schaktningsövervakningen genomfördes löpande och påbörjades vid södra delen av Riddartorget och fortsatte mot Dekanhuset. Den sista sträckan som berördes var den mellan Valvgatan och Riddartorget.

Schaktet följde befintlig schaktsträcka för äldre kabel. Arbetet avvek från länsstyrelsens förfrågningssunderlag på två punkter. Schaktet var betydligt smalare 0,5 m brett i relation till 1 m som angivits i ansökan och länsstyrelsens beslut. Schaktet löpte i Biskopsgatans trottoar längsmed Riddartorget. Plattsättningen på denna var dålig och därför samordnades Skanovas ledningsarbeten med Uppsala kommuns arbeten med trottoaren.

Undersökningsresultat

Figur 4. Schaktplan över aktuellt ledningsschakt vid Riddartorget med schaktsträckor markerade A-C. Höjder och koordinater anges med blå siffror (Sweref 99 TM). Skala 1:000.

Schaktsträcka A

Schaktsträcka A omfattade markarbeten från Valvgatan, genom Skyttianums valv fram till Riddartorget. Markingreppet gjordes så litet som möjligt för att minimera återställningsarbetet av storgatstensläggning. Schaktet grävdes därför för hand och var ca 0,25 m brett och 0,3 m djupt. Endast sand fanns under storgatstensläggningen. Sträckan mellan Valvgatan över Trädgårdsgatan grävdes med grävmaskin och var 0,5 m bred och 0,4 m djup. Inget av arkeologiskt intresse framkom längs schaktsträcka A.

Figur 5. Schaktsträcka A som handgrävdes 0,3 m djupt i Valvgatan. Foto mot SV, Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Schaktsträcka B

Figur 6. Biskopsgatan och den igenlagda schaktsträckan i trottoaren. Foto mot Ö.

Schaktsträcka B omfattade markarbeten längsmed Biskopsgatan där schaktet löpte i Riddartorget's trottoar. Schaktet grävdes med grävmaskin och var 0,5 m brett och 0,35–0,4 m djupt. Endast modernt sandblandat grus med vissa inslag av tegelkross fanns under trottoarens plattläggning.

Efter att det aktuella arbetet längsmed schaktsträckan var klart lades schaktet igen i väntan på att Uppsala kommun skulle åtgärda brister i själva trottoaren. Arbetet med kantstensplaceringen medförde att sträckan återigen schaktades upp och ett nytt schakt ca 0,5 m brett och 0,4 m djupt grävdes parallellt med ledningsschaktet. Inget av arkeologiskt intresse framkom längs schaktsträcka B.

Figur 7. Schaktsträcka B i östra delen av Biskopsgatans trottoar. Foto mot V.

Schaktsträcka C

Figur 8. Schaktsträcka C längsmed Dekanhusets östra fasad. I bakgrunden ans Helga Trefaldighets kyrka. Foto mot S.

Schaktsträcka C omfattade markarbeten från Biskopsgatans trottoar upp i slänten mot Dekanhuset samt längsmed Dekanhusets västra fasad där inkoppling av ledningar skulle ske. Även här var det grävt sedan tidigare och schaktet följde den ADB-kabel som lades ned här 1993 (Anund 1994).

Schaktet var ca 0,4 m brett och 0,35–0,4 m djupt i både slänten och på den plana ytan vid Dekanhuset. Under grästorven fanns omrörd matjord. Vid släntfoten, i släntens nedre del mot gångvägen vid Biskopsgatan observerades en större sten strax under gräset, A1 i figur 4. Stenen utgör möjligen en äldre terrasskantsmarkering.

I matjorden vid Dekanhuset observerades en del sten 0,2–0,3 m i diam. löst liggande i matjorden. Här fanns också moderna kapsyler och plast i matjorden vilket tydligt visade att schaktet inte löpte i orörd mark. I schaktmassorna påträffades ett glassigill (F1), en bit grönglaserat kakel (F2) och ett ben till en trefotsgryta (F3). Inga kulturlager eller konstruktioner kunde iakttagas i schaktet.

Figur 9. En större sten i ledningsschaktet, sträcka C. Stenen är markerad som A1 på figur 4 och utgör troligen en äldre terrasskant. Foto mot N.

Fynd

Längsmed schaktsträcka C som löpte invid Dekanhusets västra fasad påträffades tre fynd, F1–F3 (figur 4). Dessa fynd låg i den omblandade matjorden och F2, en bit grönglaserat kakel samt F3, ett ben till en trefotsgryta har gallrats på grund av dess allmänna karaktär. F1 utgjordes däremot av ett något ovanligare fynd, ett glassigill. Sigillstämpeln anger två versaler E A och under dessa finns årtalet 1743. På stämpelns ytterkant ses en blomdekor och i dess övre del en krona.

Ingen exakt parallell till detta glassigill har varit möjlig att få fram inom ramen för detta rapportarbete. Till stor hjälp har Arne Andersson, medförfattare till boken Ettarps glasbruk varit (2012) samt George Haggrén vid Åbo universitet. De menar

båda att sigillet/stämpeln till stora delar liknar de stämplor som användes vid tiden vid glasbruket Henrikstorp, även kallat det Skånska glasbruket. Vid jämförelse mellan publicerade flaskstämplor från Henrikstorp finns liknande stämplor med monogram och initialer från 1730-1750 talet (Noreen & Graebe 1964, s 93-99). Glasbruket var i drift mellan 1692-1762 och ödelades i en brand. Vid glasbruket tillverkades såväl fönsterglas som flaskor och blåst samt graverat glas och spegelglas.

Det glassigill som påträffats har suttit på en flaska eller en butelj med rund eller fyrkantig form som troligen varit fylld med vin. Bokstäverna på glassigillet är sannolikt beställarens initialer vilket torde vara en person ur adeln.

Figur 10. Glassigill även kallat flaskstämpel, med initialerna EA under en krona och årtalet 1743 angivet. Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

Fnr	Sch. sträcka	Material	Sakord	Typ	L x Br mm	Vikt gram	Anmärkning	Gallrad
F1	C	Glas	Kärl	Glassigill	44×42	24 g	Glassigill / flaskstämpel. E A 1743. Grön glasmassa.	
F2	C	Keramik	Kakel	Golvkakel	35×30	13 g	Grönglaserat kakel	X
F3	C	Keramik	Yngre rödgods	Gryta	45×18	19 g	Smalt ben till liten trefotsgryta	X

Figur 11. Fyndtabell

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202100767

Plats: Riddartorget, Fjärdingen 1:17 och 24:1, Uppsala stad, Uppsala kommun

Fornlämningsnummer: L1941:2293 (Uppsala 88:1)

Typ av fornlämning: Stadslager

Typ av undersökning: Arkeologisk schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Nedgrävning av ledningar

Uppdragsgivare: Skanova AB

Fältarbetsperiod: 2021-08-17 – 2021-08-30

Upplandsmuseets projektledare: Anna Ölund

Upplandsmuseets personal: Joakim Kjellberg

Upplandsmuseets diarienummer: 314–2021

Upplandsmuseets projektnummer: 8837

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-2844-2021 (2021-06-02)

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: 1 fynd tillvarataget, 2 fynd gallrade

Referenser

Anund, J. 1994. Uppsala medeltida skola och kulturlager i domkyrkoområdet, kv Slottet, Oden, S:t Erik, Domen och Rosersberg, samt Riddartorget, universitetsparken, Fyris Torg, Gamla Torget och Valvgatan. Riksantikvarieämbetet UV-Uppsala, rapport 1994:32. Uppsala.

Carlsson R. 2006. S:t Eriks kapell i Uppsala. En preliminär och kort redogörelse för en arkeologisk undersökning 2004. I Hikuin 33, Højbjerg 2006.

Carlsson R, Göthberg H, Dahlbäck G, Lovén C och Bengtsson H. 2010. Uppsala domkyrka II. Domkyrkan i Gamla Uppsala. Nuvarande domkyrkans omgivning. Volym 228 av Sveriges kyrkor. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien och Riksantikvarieämbetet.

Kjellberg, J. 2007. Dekanhuset. Ett medeltida kanikhus och kulturlager i domkyrkoområdet. Arkeologisk schaktningsövervakning, Fjärdingen 24:1, RAÄ 88, Uppsala stad, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2007:24. Uppsala

Sundquist, N. 1953. Östra Aros. Stadens uppkomst och dess utveckling intill år 1300. Uppsala stads historia, vol 1. Uppsala.

Upplandsmuseet skrivelse 304-2020. Arkeologisk schaktningsövervakning i samband med elkabelförläggning i Drottninggatan och Trädgårdsgatan i fornlämning L1941:2293 (Uppsala 88:1), inom fastighet Fjärdingen 1:17, Uppsala kommun, Uppsala län (1st dnr 431-3272-2020).

Övriga källor

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

Geometrisk avmätning 1702 Akt B70-1:12